

sen beide bestonden. Zij concludeerden: 'In het algemeen bestond er geen animositeit tussen de steden en het platteland. In de meeste gevallen kan de verhouding beter als die van een symbiose of tenminste van een continuüm worden gekarakteriseerd' (587).

Bewijst Atens boek nu dat deze uitspraak onjuist is? Worden binnenlandse handel en nijverheid in de Republiek inderdaad in feite juist gekarakteriseerd door een eindeloze reeks binnenlandse conflicten, zoals hij ergens stelt (432)? Het opmerkelijke is dat het de lezer, naarmate het boek vordert, steeds duidelijker wordt hoe vaak juist dergelijke kleine belangen- tegenstellingen ook zonder hoog oplopende conflicten werden opgelost. De wijze waarop ik in het begin van deze recensie enkele kleurrijke verhalen naar voren heb gehaald kan wellicht een onverantwoorde beeldvorming in de hand werken, — het boek zelf vervalt niet in die fout. Het sterke van Aten is dat hij, ondanks zijn kennelijke opdracht om in archieven naar conflicten te gaan zoeken, in zijn conclusie juist veeleer de nadruk legt op factoren 'die grenzen aan een al te ongebreideld stedelijk optreden hebben gesteld'(396). Kennelijk sprongen die er voor hem in de loop van het onderzoek toch meer uit dan de conflicten. Het sterke van Atens boek is daarmee mijns inziens dat het — ondanks het onderwerp — een overtuigender bewijs levert voor de uitspraak van De Vries en Van der Woude over de per saldo weinig conflictueuze, veeleer symbiotische, relatie tussen stad en platteland in Noord Holland tussen 1500 en 1800 dan hun eigen betoog.

W. Fritschy

L. V. G. Gorter-van Royen, *Maria van Hongarije, regentes der Nederlanden. Een politieke analyse op basis van haar regentschapsordonnanties en haar correspondentie met Karel V* (Dissertatie RUL 1995; Hilversum: Verloren, 1995, 384 blz., ISBN 90 6550 394 3).

In de eerste helft van de zestiende eeuw speelden drie vrouwen een grote rol in het landsbestuur van de Habsburgse Nederlanden: Margaretha van Oostenrijk (1507-1530), Maria van Hongarije (1531-1555) en Margaretha van Parma (1559-1567). De Nederlandse historiografie heeft tot nog toe evenwel weinig aandacht aan de middelste van deze drie regentes besteed. Wordt haar periode minder belangrijk geacht, omdat ze ingeklemd lag tussen het glanzende Bourgondische tijdperk en de Nederlandse Opstand? Of lag het meer aan het feit dat het grootste deel van de archieven zich in Wenen bevindt? In elk geval was de beeldvorming tegenstrijdig: voor de een was Maria een krachtige persoonlijkheid, voor de ander een willig werktuig in de handen van Karel V.

Aan deze tweeslachtigheid is nu een einde gekomen door het hier te bespreken boek. Tijdens haar studietijd in Wenen heeft mevrouw Gorter het belang van de Habsburgse familiecorrespondentie in het Haus-, Hof- und Staatsarchiv leren kennen. Zij begreep dat de Belgische en Nederlandse historici de betekenis van het 25-jarig regentschap van Maria op basis van het Brussels archief niet helemaal naar waarde konden schatten. Door gebruik te maken van (een selectie van) de openbare en privé-correspondentie tussen keizer, rooms-koning en landvoogdes heeft zij een meer genuanceerd beeld geschetst van haar persoonlijkheid en politieke kwaliteiten. Dit beeld is verder onderbouwd door een vergelijking van de regentschapsordonnanties van Karel V uit 1531 en 1540 waaruit blijkt hoe groot haar handelingsruimte was, maar waardoor ook duidelijk wordt in hoeverre zij haar bevoegdheden te buiten is gegaan. De bestuurlijke processen — met het aandeel van respectievelijk Maria en de keizer — worden haarfijn ontrafeld.

Het boek begint met een schets van Maria's jeugd in Mechelen en haar adolescentie in Wenen

en Innsbruck aan het hof van Maximiliaan. Hier werd zij wegwijds gemaakt in staatszaken, maar ook leerde zij in deze jaren dat haar loyaliteit en plicht bij het Habsburgse huis lag. Als koningin van Hongarije (1521-1526) heeft zij haar ervaring op politiek en financieel terrein in een tijd van Turks gevaar, partijtwisten en een uitermate zwak koningschap verder verfijnd. Met haar verstand en op basis van de financiële mogelijkheden wist zij haar politieke wil vaak door te zetten. Intussen was Maria zo sterk door de ideeën van Erasmus en Luther beïnvloed, dat zij op de Rijksdag van Augsburg (1530) een bemiddelende rol tussen protestanten en katholieken trachtte te spelen. Uiteindelijk overwon echter haar loyaliteit aan het Habsburgse huis en werden de godsdienstige opvattingen ondergeschikt gemaakt aan de politieke en dynastieke belangen.

In 1531 wordt zij tot regentes van de Nederlanden benoemd. En hier blijkt de waarde van dit boek. De auteur laat zien dat Maria — in tegenstelling tot de vigerende historische mening — een grotere vrijheid van handelen had dan tot op heden wordt aangenomen. Het wordt duidelijk dat zij met haar kennis van politieke en financiële zaken al vanaf het begin een zelfstandige positie ten opzichte van de Collatérale Raden wist te verwerven. De keizer autoriseerde achteraf haar beslissingen zonder al te veel problemen. Ook blijkt haar grote inbreng bij politieke benoemingen, waarbij Karel V bijna altijd het advies van de landvoogdes volgde.

Het autonome optreden van Maria wordt vooral duidelijk tijdens de oorlog tegen Gelre en Frankrijk (1541-1543), toen de communicatielijnen met de keizer grotendeels verbroken waren. Deze jaren laten goed zien hoe zij onder grote druk het regentschap uitoefende. Haar kundigheid op politiek, financieel én militair terrein en het voorzichtig laveren tussen de klippen van mannelijke ijdelheid en weerstand worden zeer fijntjes beschreven. Maria was duidelijk het hoofd van de Nederlandse regering. Het Weense materiaal geeft aan hoe belangrijk de vaak eigenhandig geschreven brieven tussen keizer en regentes als instrument van keizerlijke politiek waren. In deze vaak geheime correspondentie komen de meest interessante zaken aan de orde en wordt door hun ongedwongen karakter een goed inzicht in hun onderlinge verhouding gegeven. Duidelijk is dat Maria een bemiddelende rol heeft kunnen spelen tussen de imperiale politiek van haar broer en de belangen van de Nederlanden. Onrealistische denkbelden heeft zij weten om te buigen en daardoor de Nederlanden in een periode vol oorlogen, hongeroproeren en godsdienstige onrust bij elkaar weten te houden.

Het is de verdienste van mevrouw Gorter dat zij op de grote invloed van Maria van Hongarije heeft gewezen en het historische beeld verder heeft genuanceerd. In een helder, afgewogen oordeel heeft zij de geesteskracht, deskundigheid, wil en intelligentie van de landvoogdes op een uitstekende wijze in de context van die jaren geplaatst en zij verdient alle lof voor haar waardevol en nuttig boek, ofschoon het hoofdstuk over de jacht enigszins buiten het bestek van dit boek valt. Haar inzichtelijke betoogtrant en heldere schrijfstijl mogen overigens ook gememoreerd worden.

Een wens blijft de recensent. Gezien het vele materiaal heeft de auteur — terecht — die keuze uit de Weense archieven gemaakt, die een goed inzicht in de persoonlijke verhouding tussen keizer en regentes geven. Zolang echter niet meer van deze correspondentie bestudeerd is, blijft het oordeel over Maria van Hongarije problematisch. Belangrijke perioden zoals de lange voorgeschiedenis van het Verdrag van Augsburg (1548), de Pragmatieke Sanctie (1549) en de dramatische jaren vijftig zijn voor onze kennis van deze voorde bestuurlijke ontwikkeling van de Nederlandse staat zo cruciale jaren eveneens onontbeerlijk. Het boek van mevrouw Gorter maakt duidelijk dat een vergelijkbare studie over de ontbrekende jaren van Maria's regentschap op basis van het Weense archiefmateriaal ons inzicht in de politieke, sociale, religieuze

en economische geschiedenis van de Nederlanden in de eerste helft van de zestiende eeuw ten zeerste zou verrijken.

J. H. J. Geurts

J. R. Farr, *Authority and sexuality in Early Modern Burgundy (1550-1730)* (New York-Oxford: Oxford University Press, 1995, viii + 252 blz., ISBN 0 19 508907 3).

Het boek van James Farr behoort tot de categorie: modieus. Het bespreekt de verhouding tussen de staat/het recht en uitingen van (openbare) vormen van sexualiteit in het kader van de hedendaagse retorica van 'lichamelijkheid'. Daar is niet veel tegen want je kunt je moeilijk sexualiteit voorstellen zonder lichamen. En er is ook wel iets voor te zeggen om aldus een wetenschappelijke studie verkoopbaar te maken. Farr geeft niet toe aan de verleidingen en verlokkingen van oppervlakkige vormen van 'antropologische geschiedschrijving'. Hij presenteert een gedegen, betrouwbaar werk met veel fascinerend materiaal.

Farr's thema is de restauratie door Bourgondische juristen en machthebbers tussen 1550 en 1730 van morele codes, opvattingen en praktijken, waarvan zij meenden dat zij verloren waren gegaan gedurende de oorlogen en de sociale en religieuze onrust van de zestiende eeuw. Hij laat in zijn eerste deel ('The Order of Morality, The Morality of Order') zien hoe deze zogenaamde restauratie in feite de constructie betekende van een nieuwe autoritaire morele orde die — nauw verbonden met het contra-reformatorische religieuze programma — leidde tot een ver doorgevoerde sacralisatie van elk aspect van de maatschappij inclusief 'privé' seksuele betrekkingen. Nog sterker. 'This authoritarian ethic constructed sexuality as the epitome of disorder and subversion, a primal force to be controlled and regulated at all cost'. Merkwaardig is overigens dat hij in dit verband aan allerlei soorten sex aandacht geeft maar homosexualiteit zelfs niet vermeldt.

Het tweede deel heet 'The Disposition of Bodies'. In dit deel is duidelijk hoeveel nauwkeurig archiefwerk de auteur heeft verricht; hij put met verve uit zijn arsenaal van materiaal, al kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat hij wel steeds de meest flamboyante voorbeelden eruit selecteert. Eerst bespreekt Farr onder de wat weidse titel 'The Power of the Holy' het effect van hervormers, pastoors, vrome kerkgangers op seksuele zeden en de soorten straffen tegen overtredingen van de nieuwe wetten, die een 'opvoedende' en waarschuwend functie beoogden. Farr laat hier ook zien hoe in de loop van zijn periode seculiere rechtbanken in toenemende mate kerkelijke jurisdicties buiten spel plaatsen. Aldus werd de legislatie van seksuele moraal steeds meer een kwestie van de algemene maatschappelijk orde en de ideologie die haar in stand hield. De auteur schrijft beeldend: 'The reform insisted that the priest be an embodiment of the holy and ironically, in so doing greatly empowered the priest in the world'. Met andere woorden: de maatschappij wordt hierdoor gesacraliseerd.

Vervolgens geeft Farr een uiteenzetting over de ontwikkeling van het huwelijksrecht. De nieuwe, 'ideale' huwelijken werden gezien als de ruggegraat zelf van het mechanisme dat werd ontwikkeld om de nieuwe sociale orde te reguleren. In dit verband wordt ook aannemelijk gemaakt dat rechters tegen het einde van de zeventiende eeuw minder grepen naar doodstraffen voor seksuele overtredingen zoals aanranding. Hiermee weken zij af van het koninklijk recht. Zij waren echter van mening dat de schuldvraag in zulke gevallen niet altijd even duidelijk kon worden bepaald. En zij wisten dat openbare straffen zonder duidelijke schuld geen bevestiging konden betekenen van de sociale cohesie die nagestreefd werd.